

מתן

על הפרק

התכנית השש-שנתית המקוונת
ללימוד שבועי של נביאים וכתובים

תהילים משנור ע"ה

הקדמה

פרק ע"ה הוא מזמור היסטוריוגרפי לאומי הודן במאורעות היסטוריים של עם ישראל החל מהשעבוד במצרים, דרך הגדודים במדבר, ועד בחירת דוד כמלך ובחירת ירושלים כמקום המקדש. בעל המזמור מתאר את טובות ה' לעמו, וכיצד העם מחזירים לו רעה תחת טובה. זהו המזמור הארוך ביותר בספר תהילים (להוציא מזמור קי"ט) וניתן לזהות בו שבעה חלקים מרכזיים כפי שניתן לראות בתרשים הבא:

א. (תחיה - הגדרת מטרת המשנור (א-ח))

א משפיל, לאסף;

האזינה עמי, תורת;

ב אפתחה במשל **פי**;

ג אשר **שמענו** ונדעם;

ד לא נכחה, **מבניהם**;

ה ויקם עדות, ביעקב,

אשר צנה, את-אבותינו

ו למען ידעו, **דור** אחרון **בנים** יולדו;

ז וישימו בא-להים, כסלם;

ח ולא יהיו, **כאבותם**;

הטו אזנכם, לאמרי-פי

אביעה חידות, מני-קדם.

ואבותינו, ספרו-לנו.

לדור אחרון, **מספרים** תהלות ה' ועזוזו **ונפלאותיו**, אשר עשה.

ותורה, שם בישראל;

להודיעם, לבניהם.

יקמו, **ויספרו לבניהם.**

ולא ישכחו, מעל-לי-אל; ומצותיו ינצרו.

דור, סורר ומרה: **דור**, לא-הכין לבו ולא-נאמנה את-אל רוחו.

ב. (חטאות אפרים (ט-טז))

ט בני-אפרים, נושקי רומי-קשת;

י לא שמרו, ברית א-להים;

יא וישכחו עלילותיו

הפכו, ביום קרב.

ובתורתו, מאגנו לקכת.

ונפלאותיו, אשר הרגם.

ג. (נפלאות ה' במדבר על רקע חטאיהם ועונשם של ישראל (יב-לב))

יב נגד **אבותם**, עשה **פלא**;

יג בקע ים, ויעבירם;

יד וינחם בענן יומם;

בארץ מצרים שדה-צלעו.

ויצב-מים כמו-גד.

וקל-הלילה, באור אש.

- טו יבקע צרים, במדבר;
 טז ויוצא נזלים מסלע;
 יז ויוסיפו עוד, לחטא-לו
 יח וינסו-אל בלבבם
 יט ויזברו, בא-להים:
 הן הפה-צויה ויזובו מים וינחלים ישטפו:
 כא לכן, שמע ה' **ויתעבר**:
 כב כי לא האמינו, בא-להים
 כג ויצו שחקים ממעל;
 כד וימטר עליהם מן לאכל
 כה לחם אבירים, אכל איש
 כו ישע קדים, בשמים;
 כז וימטר עליהם כעפר שאר
 כח ויפל, בקרב מחנהו
 כט ויאכלו וישבעו מאד
 ל לא-זרו מתאותם
 לא **ואף א-להים, עלה בהם**
 לב בכל-זאת חטאו-עוד
- וישקו, כתהמות רבה.
 ויורד פנהרות מים.
 למרות עליון, בציה.
 לשאל-אכל לנפשם.
 אמרו, היוכל אל--לערך שלחן, במדבר.
 הגם-לחם, יוכל תת; אם-יכין שאר לעמו.
ואש, נשקה ביעקב; וגם-אף, עלה בישראל.
 ולא בטחו, בישועתו.
 ודלתי שמים פתח.
 ודגן-שמים, נתן למו.
 צידה שלח להם לשבע.
 וינהג בעזו תימן.
 וכחול ימים, עוף כנף.
 סביב, למשכנתיו.
 ותאותם, יבא להם.
 עוד, אכלם בפיהם.
 ויהרג, במשמניהם; ובחורי ישראל הכריע.
 ולא-האמינו, בנפלאותיו.

ד. טוב ה' במדבר על רחמי אלהים וצוננים של ישראל (לג-מא)

- לג ויכל-בהבל ימיהם
 לד אם-הרגם ודרשוהו
 לה **ויזכרו**, כי-א-להים צוכם
 לו ויפתוהו בפיהם
 לז ולבם, לא-נכון עמו
 לח והוא רחום, יכפר עון ולא-ישחית:
 לט **ויזכרו**, כי-בשר המה
 מ כמה, ימרוהו במדבר
 מא וישובו וינסו אל
- וישנותם, בבהלה.
 ונשו, ונחרו-אל.
 ואל עליון, גאלם.
 ובלשונם, יכזבו-לו.
ולא נאמנו, בכריתו.
 והרבה, להשיב אפו; ולא-יעיר, כל-חמתו.
 רוח הולך, ולא ישוב.
 יעציבוהו, בישימון.
 וקדוש ישראל התו.

ה. נבלאות ה' במצרים ובכניסה לארץ (מב-נא)

- מב לא-זכרו את-ידו
 מג אשר-שם במצרים, **אותותיו**
 מד ויהפך לדם, יאריהם;
 מה ישלח בהם ערב, ויאכלם
 מז ויתן לחסיל יבולם
- יום, אשר-פדם מני-צר.
ומופתיו, בשדה-צען.
 ונזליהם, בל-ישתיון.
 וצפרדע, ותשחיתם
 ויגיעם, לארבה.

וְשִׁקְמוּתְם, בְּחִנְמִל.
 וּמְקַנְיָהֶם, לְרִשְׁפִּים.
עֲבָרָה זָעַם וְצָרָה; מְשַׁלַּחַת, מְלֹאכֵי רָעִים.
 לֹא-חָשַׁף מִמְּנוֹת נַפְשָׁם; וְחִיתָם, לְדַבַּר הַסִּגְיָה.
 רֵאשִׁית אוֹנִים, בְּאֶהְלִי-חָם.
 וַיִּנְהֲגִם כַּעֲדָה בַּמִּדְבָּר.
 וְאֶת-אוֹיְבֵיהֶם, כִּסָּה הַיָּם.
 הַר-זָה, קָנְתָה יְמִינוֹ.
 וַיִּפְיֵלֶם, בְּחֻבֵּל נַחְלָה;
 שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל.

מז יִהְיֶה בְּבָרֶךְ גִּפְנָם
 מח וַיִּסְגֵּר לְבָרֶךְ בְּעִירָם
 מט יִשְׁלַח-בָּם, חֲרוֹן אַפּוֹ
 נ יִפְלֹט נְתִיב, לְאַפּוֹ:
 נא וַיִּהְיֶה כָּל-בְּכוֹר בְּמִצְרָיִם;
 נב וַיִּסַּע כְּצֹאן עֲמוּוֹ;
 נג וַיִּנְחַם לְבִטְחוֹ, וְלֹא פָּחַדוּ;
 נד וַיִּבְיֵאֵם, אֶל-גְּבוּל קְדִישׁוֹ
 נה וַיִּגְרַשׁ מִפְּנֵיהֶם, גּוֹיִם
 וַיִּשְׁכַּן בְּאֶהְלֵיהֶם,

1. אטאיהם וצונשם של ישראל/אפרים וצונשם (נו - סו)

וַעֲדוּתָיו, לֹא שָׁמְרוּ.
 נִהְפְּכוּ, כְּקִשְׁת רִמְיָה.
 וּבִפְסִילֵיהֶם, יִקְנִיאוּהוּ.
וַיִּמָּאֵס מְאֹד, בְּיִשְׂרָאֵל.
 אֶהְלֵ, שִׁכְּוֹ בְּאֶדָם.
וְתַפְאֲרוֹ בְּיַד-צָרָה.
 וּבְנַחֲלָתוֹ, הַתְּעַבְרָה.
 וּבְתוֹלְתָיו, לֹא הוֹלִילוּ.
 וְאַלְמִנְתָּיו, לֹא תִבְכְּיֵנָה.
 כְּגִבּוֹר מְתָרוֹנֵן מִיָּוִן.
חֲרַפַת עוֹלָם, נָתַן לָמוֹ.
 וּבְשִׁבְט אֶפְרַיִם, לֹא בָחָה

נו וַיִּבְסּוּ וַיִּמְרוּ, אֶת-א-לֵהִים עֲלֵיוֹן;
 נז וַיִּסְגּוּ וַיִּבְגְּדוּ, כְּאֲבוֹתָם;
 נח וַיִּכְעִסוּהוּ בְּבִמּוֹתָם;
 נט שָׁמַע א-לֵהִים, וַיִּתְעַבְרָה;
 ס **וַיִּטֵּשׁ, מְשַׁכְּוֹ שָׁלוֹ;**
 סא וַיִּתֵּן לְשִׁבְי עָזוֹ
 סב וַיִּסְגֵּר לְחֶרֶב עֲמוּוֹ
 סג בַּחֲוִרְיוֹ אֶכְלָה-אֲנִי;
 סד כִּהְנִי, בְּחֶרֶב נַפְלוֹ;
 סה וַיִּקַּח כִּיָּשׁוֹן א-דְנִי
 סו וַיִּהְיֶה-צָרְיוֹ אַחֲוֹר
 סז **וַיִּמָּאֵס, בְּאֶהְלֵ יוֹסֵף**

2. בחירת ה' בשושלת דוד (סא-צב)

אֶת-הַר צִיּוֹן, אֲנִשֵּׁר אֶהֱבֵה.
 כְּאֶרְצָא יִסְדָּה לְעוֹלָם.
 וַיִּקְחָהּ, מִמְּכַלְאֵת צֹאן.
 לְרַעוֹת, בְּיַעֲקֹב עֲמוּוֹ; וּבְיִשְׂרָאֵל, נַחֲלָתוֹ.
 וּבְתַבּוּנוֹת כַּפְּיוֹ יִנְחָם.

סח וַיִּבְחַר, אֶת-שִׁבְט יְהוּדָה
 סט וַיִּבְּרַח כְּמוֹ-רָמִים, מִקְדִּישׁוֹ
 ע וַיִּבְחַר, בְּדָוִד עַבְדּוֹ
 עא מֵאַחַר עֲלוֹת, הַבְּיָאוֹ
 עב וַיִּרְעַם, כְּתֹם לִבָּבוֹ

3. פתיחה: הלגדת מטרת המשנור (א-ח)

1. עיינו בפסוקי ההקדמה. מהם השדות הסמאנטיים הבולטים בפס' אלה ומה ניתן להסיק מהם על תכליתו של המזמור? עיינו גם בשמות י', ב: "ולמען תספר באזני בןך ובן בןך את אשר התעללתי במצרים ואת אותתי אשר שמתי בהם".

2. בפס' 1 - ח בעל המזמור מזכיר מה נדרש מהדורות הבאים. מהם הדברים הנדרשים ומדוע לדעתכם הם כה חשובים?

3. בקטע הפתיחה בולט השרשור הצורני: אמרי פי - במשל פי... ספרו לנו ... מספרים... בניס יולדו...ויספרו לבניהם
כי צד השרשור הצורני מחזק את המסר של הפסוקים?

ב. אטאית אפרים (ט-יא)

4. עיינו בחטאי בני אפרים המוזכרים בפסוקים ט-יא, מי הם בני אפרים המוזכרים? על איזה אירוע מדובר? ובמה חטאו בני אפרים? עיינו במקורות הבאים וחשבו, מהו הפירוש הקרוב לפשוטו של מקרא?

מדרש שמות רבא (כ-יא): "ולא נקחם א-להים דרך ארץ פלשתים כי קרוב הוא" - למה? אלא שטעו שבטו של אפרים ויצאו ממצרים, עד שלא שלם הקץ, ונהרגו מהם שלשים ריבוא. ולמה נהרגו? שחשבו מיום שנדבר (עם) אברהם בין הבתרים וטעו שלשים שנה, שנאמר: "בני-אפרים נושקו רומי-קשת הפכו ביום קרב. לא שמרו ברית א-להים ובתורתו מאנו ללכת" (תה' עח:ט-י). ולולי שטעו, לא יצאו. ומי חפץ להוציא אל הורג בניו? אפרים, שנאמר "ואפרים להוציא א-ל-הרג בניו" (הו' ט:יג). 'והרגום פלשתים', שנאמר: "ובני אפרים שותלח... ונהרגום אנשי-גת" (דבה"א ז:כ-כא). והיו עצמותיהם שטוחים בדרך ועשויים חמרים חמרים, שכבר היה להם שלשים שנה שיצאו, עד שלא יצאו אחיהם ממצרים. אמר הקב"ה: אם יראו ישראל עצמות בני אפרים שטוחים בדרך, יחזרו למצרים.

רש"י על אתר: בני אפרים - שיצאו ממצרים בזרוע לפני הקץ ובטחו בגבורתם ובחציהם וסופם הפכו לנוס ביום קרב כמפורש בדברי הימים והרגום אנשי גת הנולדים בארץ.

עמוס חכם: כינה המשורר את דורות ימי השופטים 'בני אפרים' לפי שהיה שבט אפרים הגדול והחשוב בשבטים והתנשא למשל בישראל כמו שמשמע מסוף המזמור...יום קרב האמור כאן הוא יום חורבן שילה, או יום מפלת שאול בהר גלבוע.

5. מדוע מוזכרים בני אפרים בראש המזמור? מדוע לא מתואר עונשם?

ג. אטאית ה' במדבר על רתץ אטאיהם וצונשם של ישראל (יב-לב)

6. בפסוקים יב-לב מתוארים נפלאות ה' במדבר. מה סיפק ה' לעם במדבר? עיינו בפסוקים ובמקורות הבאים: שמות ב', כ; ויקרא ג', יא; תהילים קל"ו, כה; משלי ו, ח.

7. איזה ניסים מוזכרים בחלק זה?

8. מהו החטא המרכזי של העם?

ד. אטאית ה' במדבר על רתץ אטאם וצונשם של ישראל (לג-מא)

9. חלק זה מתאר מעגל: עם ישראל חוטאים, נענשים, זועקים אל ה' וה' סולח. מדוע לדעתכם ה' סולח לעם? האם זו התמונה העולה מתקופת המדבר? איזו תקופה היסטורית נוספת נושאת את המאפיינים הללו?

ה. אטאית ה' במצרים (מב-נא)

10. מכות מצרים מוזכרות שלוש פעמים בתנ"ך: שמות פרקים ז'-י"ב, תהילים ע"ח ותהילים ק"ה. עיון בשלושת המקורות הנ"ל מגלה שבכל מקור יש מספר מכות שונה וסדר הופעתם שונה.
א. בהשוואה לשני המקורות האחרים, אילו מכות חסרות במזמור ע"ח?

ב. מדוע לדעתכם מופיעות דווקא המכות הללו ומדוע הן מופיעות בסדר הזה? עיינו גם בדברי המאירי על מזמור ע"ח.
המאירי: והזכיר קצת פרטי המכות ולא כולם. וגם אותם שהזכיר לא הזכירם על הסדר שארע, רק כפי שנזדמן בשפע לשונו.
ג. עיינו בדברי הרשב"ם לשמות ז', וכו' האם דבריו פותחים כיוון לתשובה נוספת?
רשב"ם: פעמים מתרה ובשלישי לא היה מתרה וכן כל הסדר בכל מכה שלישית לא היה מתרה.

11. מדוע לדעתכם מוזכרות באמצע המזמור דווקא מכות מצרים?

1. האזינהם וזונשם של ישראל/אפרים וזונשם (נו - 50)

12. מהם החטאים המוזכרים בפסוקים? עיינו בהשוואות הבאות, לאיזו מסקנה ניתן להגיע מעיון זה?
א. השוו את פס' ט-יא לפס' נו - סז. שימו לב לקשרים הבאים:
"נושקי רומי קשת" (ט), "קשת רומיה" (נז)
"בני אפרים" (ט), "ובשבט אפרים לא בחר" (סז)
"הפכו ביום קרב" (ט), "ויסגר לחרב עמו" (סב), "כהניו בחרב נפלו" (סד), "ויך צריו אחרו" (סו)
ב. עיינו בפסוקי העונש והשוו אותם לפס' נב-נה האם תוכלו לראות כיצד העיקרון של מידה כנגד מידה מיושם בפסוקים אלה?

13. האם העונש שניתן לבני אפרים דומה לעונשים שנתנו במדבר? האם הוא הפיך?

14. מה לדעתכם משמעות הדימוי "ויקח קנין אג-דני כגבורה מתרונו מין ויה-צרייו אחר חרפת עולם, נתן למו" (סה-סו).

5. בחירת ה' בשושלת דוד

15. עיינו בטבלא המופיעה להלן המשווה בין פס' נב-נה ובין פס' סח-עב. מה ניתן ללמוד מהזיקות הלשוניות שבעל המזמור יוצר בין שתי הפסקאות?

פס' סח-עב	פס' נב-נה
(סח) ויבחה את-שבט יהודה	(ב) ויסע כצאן עמו;
(סט) ויבן כמו-קמים, מקדשו	(ג) וינחם לבטח, ולא פחדו;
(ע) ויבחה בידו עבדו	(ד) ויביאם, אל-גבול קדשו
(עא) מאחר עלות, הביאו לרעות, בייעקב עמו ובישראל, נחלתו.	(ה) ויגרש מפניהם, גוים
(עב) ויגיעם, כתם לבבו	
את-הר ציון, אשר אהב.	וינהגם פעדה, במדבר.
כארץ יסדה לעולם.	ואת-אויביהם, כסה הים.
ויקחהו, ממכלאת צאן.	הר-זה, קנתה ימינו.
בייעקב עמו ובישראל, נחלתו.	ויפילם, בקבל נחלה.
ובתבונות פפיו ינחם.	

16. עיינו במקורות הבאים וחשבו, מהו המסר של המזמור?

רלב"ג: שמי שיעבוד השם יתברך הוא מושגח ונעזר בו, ואשר יסור ממנו, תסור ממנו ההשגחה האלוהית ויהיה נכון אל שיגיע אל כל רע.

רד"ק: מה שאני מורה בסיפור הטובות שעשה האל לישראל ומדברי תלמודו, כי יש לכם ליראה ממנו, ושלא להמרות דבר ומצוותו.

עמוס חכם: המזמור כולו דברי הטפה ולקח לקהל השומעים, ואין בו דברי תפילה אל ה', ואף אין בו פניה אל ה' בלשון נוכח. ומסתבר שהלויים המשוררים מבני אסף היו אומרים מזמור זה לפני קהל החוגגים שבאו אל בית המקדש בירושלים,

כדי לספר לעם את נפלאות ה', שעשה בימי יציאת מצרים, לקיים את מצות התורה: ולמען תספר באזני בן ובן בן את אשר התעללתי במצרים ואת אותתי אשר שמי במ (שמ' יב). פתיחת המזמור רומזת ללשון הפס' הנזכר. בעל המזמור מטעים שתכלית סיפור נפלאות ה' היא לקבע בלבבות השומעים יראת ה'.

שאלת רחבה:

17. בספר תהילים מופיעים שני מזמורים היסטוריים נוספים, מזמורים ק"ה וק"ו. בחנו מהם המאפיינים הקבועים המופיעים בכל המזמורים. מה בולט בהעדרו במזמורים אלה? לבסוף חשבו, מה מייחד את מזמור ע"ח?

הרחבה: "זָכֹר יְיָ אֱלֹהֵינוּ" - תווי יסוד לשיבוט של הזיכרון במקרא מאת ד"ר מיכאל אביצור

בספר דברים יש הדגשות מיוחדות על החשיבות של שימור הזיכרון, ויש חשש מפני השכחה: "יִרְק הַשְּׂמֶר לָךְ וְשָׁמַר נְפִשְׁךָ מֵאֵד פֶּן תִּשְׁכַּח אֶת הַדְּבָרִים אֲשֶׁר רָאוּ עֵינֶיךָ וּפֶן יִסְוּרֶךָ מִלְּבָבְךָ כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ" (ד:ט). מה יש לזכור לפי ספר דברים? את תקופת לזכור שה' הוא הנותן לנו כוח (ח:יח); את מעשה מרים ואת מעשה עמלק (כד:ט, יז-יט). זכירת המאורע של יציאת השעבוד במצרים (טו:טו; כד:יח); את מה שעשה ה' לפרעה (דב' ז:יח); את הדרך הקשה במדבר (דב' ח:ב); את התלונות (ט:ז); מצרים תורמת לקיום משמעותי יותר של מצוות השבת ושחרור העבדים (ה:יד). על-פי דברים וז, הטכניקה של העברת הזיכרון לדורות הבאים היא שינון ומסירה בעל-פה: "וְשִׁנַּנְתֶּם לְבָבְךָ". באופן דומה מוצגים הדברים בתהלים (עח: ג-ז):

אֲשֶׁר שָׁמַעְנוּ וְנָדַעְנוּ וְאֲבוֹתֵינוּ סִפְרוּ לָנוּ לֹא נִכְחַד מִבְּנֵיהֶם לְדֹר אַחֲרָיו מִסִּפְרֵיהֶם תְּהִלֹּת ה' וְעִזָּזוּ וְנִפְלְאוֹתָיו אֲשֶׁר עָשָׂה לְמַעַן יִדְעוּ דֹר אַחֲרָיו בְּנֵים יוֹלְדוּ יִקְמוּ וְיִסְפְּרוּ לְבְנֵיהֶם וְיִשְׁיִמוּ בְּאֱלֹהִים כְּסֶלֶם וְלֹא יִשְׁכַּחוּ מַעֲלָלֵי אֱ-ל וּמַצֹּתָיו וְיִצְרוּ. מכאן שתכליתה של העברת המידע אינה אינטלקטואלית גרידא, אלא באמצעותה מועבר המסר בדבר חשיבות קיום המצוות. דור מספר לדור, וכך הזיכרון המשותפים, החוויות המשותפות וקיום המצוות המשותף מובילים לליכודו של העם. זכירת מעמד הר סיני וכריתת הברית עם ה' הם הבסיס לאמונתו של העם באלוקיו.

יש המכנים זיכרון זה "זיכרון קולקטיבי". לדעת יעל זרובבל, הפנייה אל ההיסטוריה יוצרת את הזהות הלאומית, והזיכרון הקולקטיבי מסייע לעמוד על ייחודו של העם לעומת עמים אחרים. כמו כן, טיפוח הזיכרון הוא חלק מתהליך מתמשך של הבנייתו של העם. הזיכרון הקולקטיבי מארגן את אירועי העבר ואת הזמן ההיסטורי מתוך עמדה אידיאולוגית, בין השא, על פי כמה ממדים: חשיבותן ההיסטורית של תקופות שונות, השפעתן השלילית או החיובית של תקופות אלה על תולדות העם ועוד. האחראים על עיצוב הזיכרון מוסמכים להחליט אילו אירועים יישמרו בזיכרון הקולקטיבי ואילו יימחקו ממנו. מכיוון שבתורה רק משה הוא המוסמך הבלעדי על-ידי ה' לקבוע מה ייזכר ומה לא, הרי הכתובים מגנים את הזיכרון הסלקטיבי של העם בדבר השתייה במצרים (במ' יא:ה): "זָכְרְנוּ אֶת-הַדָּגָה אֲשֶׁר נֹאכַל בְּמִצְרַיִם חָנָם אֶת הַקֶּשָׁאִים וְאֶת הָאֲבִטְחִים וְאֶת הַחֲצִיר וְאֶת הַבָּצְלִים וְאֶת הַשּׁוּמִים".

גם נביאים אחרים מוסמכים להחליט אילו אירועים ייזכרו ואילו יישכחו: "אֶל-תִּזְכְּרוּ וְאֵל-תִּשְׁכַּחוּ: אֶל-תִּזְכְּרוּ רֵאשִׁנוֹת וְקַדְמֹנוֹת אֶל-תִּתְּבַנְנוּ. הֲנִי עֹשֶׂה יְדָשָׁה עֲתָה תִצְמַח הָלֹא תִדְעוּהָ" (יש' מג:יח-יט).

הזיכרון גם מוביל להתרפקות על העבר מתוך רצון שאירועים שהותירו משקע חיובי יחזרו גם בהווה ובעתיד. כך זוכר העם את המזון הטוב שהיה במצרים (במ' יא:ה), וכך מתאר המשורר בתהלים ע"ד את אירועי העבר כדי לעודד את ה' לזכור אותם ולפעול שנית למענם. זכירת אירועי העבר יש בה כדי לפתוח פתח לתקווה ולשינוי מצבו העגום של המשורר ושל העם בהווה. ישעיהו המנחם קורא לעם לזכור את אברהם ואת שרה באופן שיביא לעידודם (יש' נא:ב). בתהלים קל"ז העם הזוכר את ציון, מתגעגע אליה ומבטיח שלא לשכחה לעולם: "תִּזְכְּקִי לְשׁוֹנֵי לְחַפֵּי אֵם לֹא אֶזְכְּרֶיךָ אֵם לֹא אֶעֱלֶה אֶת יְרוּשָׁלַם עַל רֹאשׁ שְׂמֹחֲתִי" (י). במקרא יש גם הדל "זיכרון נגדי" (counter-memory): תיאור חוזר של אותם האירועים בפרספקטיבה של זמן אך מנקודת מוצא אחרת. ספר דברים מעצב את האירועים שנזכרו בחומשים הקודמים באופן שבו אירועי העבר לובשים לבוש חדש (השוו למשל את פרשת המרגלים במדבר לעומת דברים). כך עושה גם הנביא יחזקאל בתארו מסורות קדומות ובציקו בהן תובנות חדשות.